Сунтаар улууһун үөрэҕириитин управлениета

С.А.Зверев аатынан Түбэй- Дьаархан орто оскуолата.

С.А.Зверев айымньыларын духуобунай ис кыаҕын үөрэх эйгэтигэр туттуу.

Толордо: Корнилова Вера Николаевна,

үрдүк категориялаах учуутал.

2015 сыл

Киириитэ.

Саха норуота быдан дьыллар мындааларыттан баай ис хоһоонноох тылынан уус-уран айымньылаах. Кини фантазията киэнин, образтара күүстээҕин, идеята дирин ис хоһооннооҕун араас омук үөрэхтээхтэрэ, чинчийээччилэрэ чорботон бэлиэтииллэр. Тылынан уус-уран айымньы тылтан тылга ,киһиттэн киһиэхэ, көлүөнэттэн көлүөнэҕэ бэриллэн күн бүгүццэ дылы бэйэтин өцун дьүһүнүн сүтэрбэккэ кэллэ5э. Туох барыта төрөөбүт тылтан са5аланар. «Норуот улуу учуутала- кини төрөөбүт тыла» диэн улуу педагог Ян Амос Каменскай этэн турар. Норуоппут баһа-ата5а биллибэт баай ис хоһоонноох тылынан уус-уран айымньытын сөргүтэн, өбүгэлэрбит олохторугар-дьаһахтарыгар киллэриммит үтүө үгэстэрин,сиэрдэрин-туомнарын төнүннэрэн,саха о5олорун сахалыы куттаан-сүрдээн «сахалыы майгылаах- сигилилээх,киһилии киэптээх» гына иитэр сорук турар.

Үөһээ үрдүк айыылартан үөттэриилээх, орто дойду улууларыттан уһуйтарыылаах, үйэҕэ биирдэ көстөн ааһар уонна өлбөт-сүппэт төлкөлөммүт, аар айылҕа анаан-минээн айбыт улуу оһуокайдьыта, чуор тойуксута С.А.Зверев-Кыыл Уола сахаларга сүүрбэһис үйэ сүдү бэлэҕэ буолар.

С.А.Зверев айымньыларын экологическай иитиигэ туһанарга литература уруоктарыгар программа5а киллэрэн үөрэтиэххэ сөп:

1. О5олор уус-уран тыл кэрэтэ, сүмэтэ мунньуллубут айыл5а араас көстүүлэрин хоһуйар ураты ньымаларыгар үөрэнэллэр. Ол учуутал сатабылыттан тутулуктаах.

2. Айыл5а кэрэтин , төрөөбүт дойдуну таптыырга , кининэн киэн туттарга үөрэтэр.

3. Аар айыл5аны харыстыырга, өбүгэлэр үтүө үгэстэрин тутуһарга үөрэтэр.

4. Айыл5а араас көстүүлэрин кэтээн көрөн чинчийэргэ, үөрэтэргэ, кини суруллубатах сокуоннарынан салайтаран сылдьарга, олорорго үөрэтэр.

5.Көтөр-сүүрэр өцүн-түүтүн ойуу-оһуор тылынан, сир дойду сиэдэрэй симэ5ин синньэ дьэрэкээн тылынан симээн хоһуйарга үөрэтэр. Балары барытын Зверев айымньыларыттан холобурдары туттан үөрэтэр туһалаах эрэ буолуо.

О5о иитиитигэр С.А.Зверев үцкүүлэрин туһата.

С.А.Зверев үцкүүлэрэ о5ону иитиигэ-үөрэтиигэ бары өттүнэн олус улахан суолталаахтар. Кини үцкүүһүт, үцкүүнү айааччы, туруорааччы быһыытынан тэцнээ5э суо5а. Кини саамай идэтийбит суола- оһуокай. Сергей Зверев атын омук

культуратынан кутун-сүргүн кубулуппатах, сыччах норуотугар туох баарын иһигэр ицэринэн, үйэлэри уцуордаан, биһиэхэ тириэрдэн а5албыт.

« Оһуокай иитэр- үөрэтэр суолтата олус улахан:

1. Оһуокай о5ону уус-уран тылга үөрэтэр. Оһуокай тылын үөрэ-дьүөрэ тыллары булан наардыыр о5о поэт, импровизатор буолуон сөп. О5о иннигэһэ-толлугаһа суох сацарар, чобуо буолар, айа5а аһыллар, активнай турукка киирэр.

2. Оһуокай доруобуйа5а туһалаах, кини хамсаныыта эти-хааны эрчийэр. Эдэр, кырдьа5ас барыта эрчиллэр, тыынар оргацца атын организмцаэмиэ дьайар, куолас силгэтин,илии, атах, тыца, өрөһө былчыцнарын эрчийэр ураты дьо5урдаах.

3. Оһуокай о5о куолаһын сайыннарыыга, кылыһаҕы оцорууга, тылы эрчийиигэ, тойукка үөрэтиигэ улахан суолталаах.

Мэлдьи оһуокайдыыр киһи куолаһа чочуллар, сайдар, ыарыыга ылларбат.

Онон **С.А.Зверев үцкүүтэ ыччаты иитиигэ, үөрэтиигэ улахан суолталаа5ын үөһэ этиллибит холобурдартан маннык этиэххэ сөп:**

1. Сахалыы үцкүү үөскээһинигэр С.А.Зверев үцкүүлэрэ төрүт буолтара.
2. О5о өй-санаа, сиэр-майгы өттүнэн сайдар, киһи курдук сананар, билиилэрэ- көрүүлэрэ кэциир, иитиллэр.
3. Ансамблга сылдьар о5олор тутта- хапта сылдьаллара, киһиэхэ сыһыаннара, сацалара-ицэлэрэ, култууралара олох атын буолар, барыга бары эппиэтинэстээхтик сыһыаннаһаллар.
4. О5о эт-хаан өттүнэн сайдар, тулуурдаах, доруобай буолар. Эти-хааны эрчийии киэнэ кытаана5а буолар – барыта бириэмэнэн, араас хамсаныы, имитии-хомутуу. О5олор сөптөөх но5оруусканы ылар буоланнар сылайбаттар, тулуурдаахтар, ыарахантан ча5ыйбаттар.
5. О5олор коллективнай тыынна, до5ордоһуу быһыытыгар-майгытыгар иитиллэллэр.
6. Маннык иитиллибит, үөрэммит о5олор да сылдьыбыттарын иһин төрөөбүт сирдэрин, үөрэнэр оскуолаларын, сахаларын сирин аатын-суолун түһэн биэрбэттэр, мэлдьи күндүтүк саныы-ахта сылдьаллар. Итинник иитиллэн тахсар

Ийэ дойдуну таптааһын, киэн туттуу, бэйэ норуотун үгэстэрин ытыктааһын үтүө холобура.

7. Итинник иитиллэн тахсар Ийэ дойдуну таптааһын, киэн туттуу, бэйэ норуотун үгэстэрин ытыктааһын үтүө холобура буолар.

Николай Егорович Петров, филологическай наука доктора, профессор, СР наукаларын үтүөлээх деятелэ,Сүнтаар улууһун бочуоттаах олохтоохо ахтар: «…мин төрөөбүт түөлбэм улуу оһуокайдьыттар, олоцхоһуттар, ойууттар олорон ааспыт дойдулара буолан, кинилэртэн үөрэнэн, улуу Зверев Советскай былаас көмөтүнэн үүнэн-үрдээн аан дойдуга аатырбыта. Норуот тылынан айымньытын өрө тутар оһуокайдаах-олоцхолоох төрөөбүт эйгэм ийэ тылы тап -тыырга иппит буолуохтаах.»

Учуутал быһыытынан көрүүлэрим.

Айыл5аттан айдарыылаах аар тай5а аатырбыт ырыаһыта а5ыс кырыылаах айар талаанын үүнэр көлүөнэ5э үөрэтии ситэтэ суо5ун өйдөөн, кини айар үлэтэ оскуола5а үөрэтиллиитэ начаалынай кылаастан са5алаан үрдүкү кылаастарга дирицэтэн үөрэтии киириэхтээх. ***С.А.Зверев айымньыларын литература уруоктарыгар программа5а киллэрэн үөрэтиэххэ сөп:***

Төрөөбүт төрүт тылларын сөргүн сүөгэйин амтанын биллиннэр, тыл кэрэтиттэн дуоһуйууну ыллыннар диэн С.Зверев айымньытын үөрэтиини кэцэтиллиэхтээх.

Балары барытын Зверев айымньыларыттан холобурдары туттан үөрэтэр туһалаах эрэ буолуо. Ол учуутал сатабылыттан тутулуктаах.

Алын кылаас учуутала буоларым быһыытынан, С.А.Зверев айымньыларын 1-4 кылаастарга разделларынан бэйэм көрүүбүнэн киллэртээтим:

1 кылаас – 32ч.

Мацнайгы кылааска аа5ыы уруога үөрэх дьылын иккис ацаарыгар букубаар түмүктэммитин кэннэ са5аланар. 16 нэдиэлэ устата 30-32 чаас былааннанар.

1. Учуутал бэйэтин көрүүтүнэн ***күн аайы тыл имитэргэ чабыр5ахтары*** киллэриэххэ сөп. Чабыр5ах этэргэ о5о тыла-өһө эрчиллэр, түргэнник өйдүүр дьо5ура сайдар.

С.Зверев. Былыргы чабыр5ахтар.(быһа тардыы).

Сахам сирин сандал сааһа – разделга чыычаахтар, көтөрдөр тустарынан айымньылартан быһа тардан туттуохха. Көтөр-сүүрэр өцүн-түүтүн ойуу-оһуор тылынан, сир дойду сиэдэрэй симэ5ин синньэ дьэрэкээн тылынан симээн хоһуйарга үөрэтэр.

С.А.Зверев .Сайын кэлиитэ.Аман-өс. Дь.1975с. стр.22-24 (быһа тардыылар).

2 кылаас.

Иккис кылааска нэдиэлэ5э 2 уруок буолар, сылга барыта 68 чаас көрүллэр. Учебникка разделлар суруйааччыларынан наарданыллан бэриллибиттэр. Онон ***С.А.Зверев айар оло5ун туһунан кылгастык (о5олорго тиийимтиэ гынан) учуутал кэпсээниттэн истэллэр уонна 2-3 айымньыны аа5ыахтарын сөп.***

С.А.Зверев. Улуу Москва туһунан тойук. Аман-өс. Дь. 1971с.(быһа тардыы)

Учуутал Москва куорат 800 сыла туоларыгар Москва үлэһиттэрин Сталицца суруктарыгар бу поэма-тойуктан 8 строканы киллэрбиттэрин, кыһыл көмүс буукубанан Кириэмил кириэппэс килбэйэр киинигэр суруллан ыйаммытын туһунан кэпсиир.

С.А.Зверев. Айхал эйиэхэ, аар тай5а.(быһа тардыы)

Учуутал С.Зверев айыл5аны олус таптыырын, олоцхо-тойугар дьицнээх айыл5аны кытта алтыспыт, аар тай5а араахынай куолаһын истибит буолан уус-уран тыл ойуулуур-дьүһүннүүр, оһуор-дьар5аа тылынан хоһуйарын кэпсиир.

С.А.Зверев. Мин сүрэ5им. Икки үйэ.Я.. 1964.,с.16-17. Айыл5а кэрэтин , төрөөбүт дойдуну тап тыырга , кининэн киэн туттарга үөрэтэр.

3 кылаас.

Үһүс кылааска нэдиэлэ5э 2 уруок буолар, сылга 70 чаас көрүллэр.

1 тема: ***Көмүс күһүн. Туруйалар тустарынан хоһоонноргo дьүөрэлээн аахтарыахха. Көтөр-сүүрэр өцүн-түүтүн ойуу-оһуор тылынан, сир дойду сиэдэрэй симэ5ин синньэ дьэрэкээн тылынан симээн хоһуйарга үөрэтэр***.

С.Зверев. Аман-өс. Дь.1971с.стр.24.

2тема: ***Алтынньы барахсан. Булт туһунан кэпсээннэри дьүөрэлии аахтарыахха. С.Зверев хайдах бултаабытын туһунан тыл күүһүнэн киһи сөҕүөн курдук аа5аччыга тириэрдэрин.***

С.Зверев. Айхал эйиэхэ,Аар тай5а. Аман-өс .Дь.1971с. стр.174-175.

3тема: ***Сахам сирэ киэц кыраай. Алмаас куората кэпсээни кытта дьүөрэлии алмааһы хайдах сө5ө-махтайа ойуулаабытын аахтарыахха сөп.***

С.Зверев. Айхал эйиэхэ,Аар тай5а. Аман-өс .Дь.1971с. стр191-192.

5 тема: Үчүгэйтэн үөрэбит, куһа5антан хомойобут. ***Сүрэ5э суох туһунан хоһооццо дьүөрэлии үөрэтиэххэ сөп.***

С.Зверев. Сүрэ5э суох туһунан икки мэтириэт.Икки үйэ.Я.1964с.,стр.66-67.

9 тема: Сайыны уруйдаан. Сайыны ойуулуур хоһооннору кытта дьүөрэлии аа5ан, С.Зверев төрөөбүт дойдутун хайдах курдук таптыырын, айыл5а о5ото буоларын көрдөрөрүн айымньыларыттан аа5ан иһитиннэриэххэ наада. О5олор уус-уран тыл кэрэтэ, сүмэтэ мунньуллубут айыл5а араас көстүүлэрин хоһуйар ураты ньымаларыгар үөрэнэллэр. Ол учуутал сатабылыттан тутулуктаах.

С.Зверев. Аман-өс. Дь.1971с.стр.21-24., Сайын кэлиитэ.

6 тема: ***Былыргыны былыт саппат. Сэрии тематын сэргэ алгыстары билиһиннэрэн, саха тылын күүһүн көрдөрүөххэ.***

С.Зверев. Аман-өс. Дь.1971с.стр147., А5а алгыһа.

4 кылаас.

4 кылааска 70 аа5ыы уруогар чаас бэриллэр. 1чааһыгар – норуот тылынан уус-уран айымньытын үөрэтэллэр. Манна учуутал көрүүтүнэн ***киэц ис хоһоонноох 1-2 уруогу С.А.Зверевкэ аныахха сөп эбит, айымньыларыттан аахтарыахха наада.*** Ол учуутал сатабылыттан тутулуктаах, холобур, «Кулун кугас аттааах Куллустай Бэргэн» - олоцхону. Бу олоцхо кинилэр саастарыгар сөптөөх.

Түмүк санаам.

Айыл5аттан айдарыылаах аар тай5а аатырбыт ырыаһыта а5ыс кырыылаах айар талаанын үүнэр көлүөнэ5э үөрэтии ситэтэ суо5ун өйдөөн, кини айар үлэтэ оскуола5а үөрэтиллиитэ начаалынай кылаастан са5алаан үрдүкү кылаастарга дирицэтэн үөрэтии киириэхтээх. То5о диэтэххэ, бэйэтин төрөөбүтноруотун төрүт культууратын сыска-буорга булкуйбакка, чөл илдьэ кэлэн, кэнчээри ыччаттарыгар бэлэх ууммут киһи буолар. Олорон ааспыт үйэтигэр билбитин-көрбүтүн, үөрэппитин, айбытын саха омук культуурата сайыннын, бар5ардын, атын омук культууратыгар буккуллубатын, саха сахалыы тыллаах, өйдөөх-санаалаах, дуһалаах буоллун диэн сүүрбүт-көппүт, үлэлээбит киһи. Биллэрин курдук, 50-нус, 60-нус, 70-нус сылларга саха норуотун тылынан уус-уран айымньыта:

олоцхо, тойук, оһуокай, онтон да атын жанрдар сыаналаммат, суолта бэриллибэт, олус уруккунан үлүһүйээри гынныгыт диэн бобуу-хаайыы кэмнэрэ этилэр. Оттон Сергей Зверев ити кэмцэ айар үлэнэн күүскэ дьарыктаммыта. Норуот уһулуччу талааанна5а буолан, ырыа, тойук, үцкүү кининэн сирэйдээн билиниини, сэцээриини а5албыта. Саха тойуга, ырыата, үцкүүтэ норуотугар төннүүтүгэр С.Зверев ити сылларга үлүһүйэн туран үлэлээбитэ, сыаната биллибэт үтүөнү оцорбута. Төрүт культурабыт норуоппутугар төнүннэ дии саныыр буоллахпытына, С.Зверев айымньыларын оскуола5а үөрэтии олохтоохтук киириэхтээх. Төрөөбүт төрүт тылларын сөрүүн сүөгэйин амтанын биллиннэр, тыл кэрэтиттэн дуоһуйууну ыллыннар диэн С.Зверев айымньытын үөрэтиини кэцэтиллиэхтээх.

Биир киһиэхэ эргиччи элбэх талан эриэккэскэ бэриллэр түгэн. С.Зверев курдук поэт, артист, композитор, балетмейстер, драматург, олоцхоһут, улуу үцкүүһүт, тойксут буолуу айыл5а5а сэдэх көстүү. Ону үөрэтэн, чинчийэн туох баарынан ыччаттарбытыгар тириэрдэр эбээһинэстээхпит.